

poszukiwania, zgłębiania i ich wykorzystywania w prowadzeniu godnego życia we wspólnocie Kościoła. Dziękujemy.

ks. Stanisław Longosz – Lublin

Jan ILUK, *O godnym życiu we wspólnocie. Antologia aforyzmów i didaskaliów św. Jana Chryzostoma. Wyboru z pism patriarchy Konstantynopola dokonał, ułożył i wstępem poprzedził Jan Iluk, Gdańsk 2015, Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, ss. 242.*

Nakładem Wydawnictwa Uniwersytetu Gdańskiego, pod koniec 2015 r. ukazała się *Antologia aforyzmów i didaskaliów św. Jana Chryzostoma* zawierająca myśli złotoustego kaznodziei z Antiochii Syryjskiej na rozmaite tematy związane z codziennym życiem i funkcjonowaniem człowieka w społeczeństwie. Autorem przekładu jest wybitny znawca nauczania św. Jana Chryzostoma oraz tłumacz jego pism – Jan Iluk – profesor zwyczajny pracujący na Wydziale Historycznym Uniwersytetu Gdańskiego, znany polskim Czytelnikom chociażby z przekładów mów Jana Chryzostoma *Przeciwko judaizantom i Żydom (Adversus Judaeos orationes 1-8, CPG 4327, tłum. w: tenże, Żydowska politeja i Kościół w Imperium Rzymskim u schyłku antyku, t. 1: Jana Chryzostoma kapłana Antiochii Mowy przeciwko judaizantom i Żydom, Gdańsk 2006, 57-270 = Św. Jan Chryzostom, Mowy przeciwko judaizantom i Żydom. Przeciwko Żydom i Hellenom, ŻMT 41, Kraków 2007, 57-226).*

Recenzowana publikacja jest wyraźnie podzielona na kilka części. We wstępie (s. 7-23) zatytułowanym *Święty Jan Chryzostom i jego epoka*, Autor w interesujący sposób przedstawia zwięzłą charakterystykę czasów, w których przyszło żyć i działać Janowi Chryzostomowi. Celną ich ocenę można odnaleźć w Chryzostomowych homiliach, które – jak pisze Autor – są „zbiorem sentencji o codziennym życiu, o relacjach międzyludzkich, o godności i upodleniu” (s. 7). Złotousty kaznodzieja był wnikliwym obserwatorem codziennego życia i potrafił trafnie spuentować relacje społeczne czy rodzinne oraz postawę (zarówno polecaną, jak i potępianą) nie tylko zwykłych, przeciętnych obywateli, lecz także ludzi zamożnych, wpływowych i wysoko postawionych. Celem jego nauczania było wykorzenienie zła z życia społecznego i indywidualnego oraz wprowadzenie we wspólnocie wiernych „chrześcijańskiej politei”. Z tego też względu Autor przekładu postanowił zatytułować swą antologię „O godnym życiu we wspólnocie” (s. 11). Prof. Iluk wskazuje też na aktualność nauczania Jana Chryzostoma w konkretnych kwestiach społecznych (np. używanie bogactwa, filantropia, życie rodzinne), często konfrontując sytuację panującą w ówczesnej Antiochii czy Konstantynopolu ze współczesnością. Po wstępie, na s. 24 Autor zamieścił plan Antiochii w IV w. (przygotowany na podstawie Ch. Kondoleon, *Antioch. The Lost Ancient City*, Princeton 2000), a po nim przedstawił „Najważniejsze daty z życia

Jana Chryzostoma” (s. 25-26). Umieszczenie planu starożytnej Antiochii jest bardzo przydatne, jednak zastanawia brak planu Konstantynopola, gdyż Jan Chryzostom kazania, z których wybrano aforyzmy, wygłaszał zarówno w Antiochii, jak i w Konstantynopolu.

Zasadnicza część pracy, zatytułowana „Aforyzmy i didaskalia” (s. 27-216), podzielona jest na 36 tematycznych „rozdziałów”, w których Autor zgromadził aforyzmy dotyczące następujących zagadnień: „Człowiek i jego wolna wola” (s. 29-50), „Prawo” (s. 51-54), „Władza” (s. 55-63), „Tłum” (s. 64-66), „Przyczyna i źródło” (s. 67-69), „Ostrożnie postępuj ze słowem” (s. 70-75), „Nauczyciel i uczeń” (s. 76-84), „Kompetencje i umiejętności” (s. 85-87), „Prawda” (s. 88-89), „Przepowiedanie” (s. 90-91), „Szlachetność i dobroczynność” (s. 92-95), „Miłość, przyjaźń i miłosierdzie” (s. 96-104), „Jałmużna” (s. 105-107), „Nadzieja” (s. 108-109), „Pokora i skromność” (s. 110-115), „Post” (s. 116-117), „Trwoga i smutek” (s. 118-120), „Życie rodzinne” (s. 121-126), „Starość” (s. 127-129), „Namiętność” (s. 130-133), „Pycha” (s. 134-136), „Próżna chwała” (s. 137-142), „Niefrasobliwość” (s. 143-145), „Pieniądz i lichwa” (s. 146-148), „Bogactwo” (s. 149-158), „Grzech i niegodziwość” (s. 159-164), „Gniew” (s. 165-167), „Zawiść” (s. 168-170), „Chciwość” (s. 171-174), „Plotka” (s. 175-176), „Kara” (s. 177-183), „Podobieństwa i przeciwieństwa” (s. 184-188), „Nie jest możliwe” (s. 189-191), „Nie ma nic gorszego niż...” (s. 192-194), „O lekarzach, lekarstwach i chorobie” (s. 195-201) i „Chrześcijanin i Kościół” (s. 202-215). Zbiór aforyzmów Autor kończy w ciekawy sposób przytaczając wypowiedź złotoustego kaznodziei z drugiej mowy *O Łazarzu* i nadając jej tytuł: „... a na zakończenie”: „Dziękuję wam za milczenie; dziękuję bardziej niż za oklaski. Oklaski i pochwały może i czynią mnie sławnym, ale to milczenie świadczy, że staliście się bardziej rozważni” (s. 216).

Publikacja zawiera też trzy „dodatki”. Pierwszy z nich nosi tytuł: „Polskie przekłady dzieł Jana Chryzostoma” (s. 217-231). Tytuł ten jest nieco mylący, gdyż Autor nie zestawia wszystkich istniejących polskich przekładów pism Antiocheńczyka, lecz tylko te, z których sentencje znalazły się w recenzowanej antologii. Dlatego też pierwsza część tego „dodatku” nosi tytuł: „Homilie i pisma Jana Chryzostoma, przełożone i opublikowane w języku polskim, z których wybrałem sentencje zestawione w tej antologii” (s. 219-223), a ich katalog obejmuje 32 pozycje. Natomiast druga część tego „dodatku” zatytułowana jest: „Homilie i pisma Jana Chryzostoma, z których sentencje w moim tłumaczeniu trafiły do antologii” (s. 224-231) i zawiera zestawienie 260 homilii! Patrząc na te zestawienia zdumiewamy się nad ogromem pracy, jaką prof. Iluk włożył w wydobycie i udostępnienie polskiemu Czytelnikowi Chryzostomowych sentencji. Drugi „dodatek” nosi tytuł: „Datacja dzieł Jana Chryzostoma” (s. 233-238) i zawiera możliwe do ustalenia datacje dzieł Antiocheńczyka. Ta część publikacji jest niezwykle ważna, gdyż przygotowując to zestawienie prof. Iluk nie tylko opierał się na wcześniejszych ustaleniach badaczy twórczości Jana Chryzostoma, a zebranych i skorygowanych przez Wendy Mayer (*The Homilies of St John Chrysostom: Provenance. Reshaping the Foundations*, OCA 273, Rome 2005), lecz także przedstawił własne

propozycje datacji, co jest – moim zdaniem – bardzo istotnym wkładem polskiego naukowca w badanie spuścizny, a zwłaszcza w niezwykle skomplikowaną kwestię datacji poszczególnych pism Antiocheńczyka. Całość zamyka trzeci „dodatek” noszący tytuł „Wybrana literatura” (s. 239-240). W tej części książki Autor zestawia tylko nowsze polskojęzyczne prace poświęcone życiu i twórczości Jana Chryzostoma, jednocześnie odsyłając Czytelnika zainteresowanego starszymi opracowaniami do publikacji Waldemara Cerana: *Historiografia i bibliografia rozumowana bizantynologii polskiej (1800-1998)*, Łódź 2001.

Niewątpliwą zaletą pierwszej części omawianej pracy jest jej niezwykle dostępna forma podawcza oraz płynna narracja. W sposób jasny, prosty i komunikatywny, a zarazem kompetentny i rzeczowy, Autor relacjonuje omawiane treści, rezygnując z tak ulubionej przez wielu współczesnych badaczy zawilej terminologii, naszpikowanej neologizmami oraz terminami obcojęzycznymi. Umiejętnie wplata do swego wykładu teksty źródłowe, dzięki którym ukazuje wierny obraz badanej rzeczywistości, unikając prezentyzmu historycznego. Lektura tej części książki jest przyjemna ze względu na piękny styl i język wypowiedzi, co w ostatnim czasie nie jest oczywistością nawet w pracach z zakresu szeroko rozumianej humanistyki.

Natomiast jeśli chodzi o zasadniczą część publikacji zawierającą Chryzostomowe aforyzmy, to oprócz pięknego, literackiego języka przełożonych tekstów, uwagę zwraca dokładność Autora. Niezwykle cenne, co mocno należy podkreślić, są bardzo precyzyjne informacje na temat pochodzenia przytaczanych aforyzmów Jana Chryzostoma. Profesor Iluk ma świadomość wagi precyzji w tej materii i konieczności posługiwania się numeracją zawartą w *Clavis Patrum Graecorum*. Jak sam pisze, „Posługiwanie się numeracją homilii lub pism, jaką znajdujemy w CPG, jest istotną wskazówką zwłaszcza w trakcie identyfikacji drobnych tekstów Jana Chryzostoma, które często są cytowane [pod] różnymi tytułami” (s. 219). Dlatego Autor opisując dany aforyzm, wierny przyjętym zasadom metodologicznym, najpierw podaje tytuł pisma, z którego pochodzi cytowany fragment, następnie dokładną lokalizację wypowiedzi w tymże piśmie, dalej dokładną lokalizację tekstu w PG, a na końcu – aby uniknąć nieścisłości – podaje numer pod jakim pismo to zostało umieszczone w CPG. Tak wielka precyzja jest – niestety – niezwykle rzadko spotykana we współczesnych opracowaniach cechujących się daleko idącą nonszalancją w tym względzie (na marginesie chcę dodać, że przy lekturze pewnej monografii [*nomina sunt odiosa*] w odnośnikach źródłowych znajdowałem informacje typu: „Jan Chryzostom, PG 63”, które w żaden sposób nie umożliwiały dotarcia do oryginalnej wypowiedzi Chryzostoma).

Dodana do tomu errata uwzględnia tylko jeden błąd, który zauważono po wydrukowaniu publikacji (s. 8, wiersz 18-19: jest „tuż po śmierci Jana w 404 r.”, powinno być: „tuż po śmierci Jana w 407 r.”). Jednak można jeszcze trafić na inne błędy, np. na s. 7 prof. Iluk błędnie podaje rok narodzin Jana Chryzostoma (354). Wprawdzie jest to kwestia dyskusyjna, a konkretny rok wskazuje się tylko na podstawie różnych szacunków, jednak na ogół data ta nie wykracza poza rok 350. Warto odnotować, że na s. 25 wskazany jest przez Autora rok bliższy

współczesnym szacunkom – 344 lub 347. Najprawdopodobniej błąd ten jest tzw. literówką, a nie błędem rzeczowym (jest „354” zamiast „344”). Na s. 8 Autor pisze, że dzieła Jana Chryzostoma są „rozlokowane tam (tj. w PG) między 47 i 64 tomem” i wylicza, że stanowi to „17 tomów”, gdy w rzeczywistości jest to 18 tomów. Niekiedy można spotkać potknięcia stylistyczne: „Po prostu, obserwacje Złotoustego są trafne, a kontestacje zbyt cenne, aby dzisiaj **je** nie cytować” (s. 16); „które często są cytowane różnymi tytułami” (s. 219), a powinno być: „które często są cytowane **pod** różnymi tytułami” (s. 219). Trafiają się też usterki edytorskie, np. s. 223, jest „o osągach”, powinno być „o posągach”. W omawianej pozycji niekonsekwentnie zastosowano pisownię wyrazów, zwrotów czy tytułów w języku greckim. Niekiedy zapis dokonany jest za pomocą czcionki greckiej (np. s. 7, nota 1), a niekiedy zastosowana jest transliteracja (np. s. 8, w. 21 i w. 28; s. 9, w. 4 i nota 7; s. 11, w. 11). W niektórych miejscach przeoczono podaniu numeru z CPG (np. s. 29, 70, 210 i inne).

Eksponując walory omawianej pracy należy zauważyć, że Autor przekładu w bardzo interesujący sposób proponuje uczynić z Chryzostomowych aforyzmów sentencje, które nabiorą wartości ponadczasowej i pozakonfesyjnej oraz będą pozytywnie odbierane przez wszystkich, niezależnie od wyznania i przyjmowanego światopoglądu. Sugeruje, że sentencje Chryzostoma „sprawdzają się w odniesieniu do podmiotów innych, niż te wskazane przez Jana: „Przykład jeden z wielu: «Zapewne powodem wielkich zamieszkań w Kościele jest nie co innego, jak tylko niedbale, na chybił trafił przeprowadzony wybór kapłanów»» (*O kapłaństwie* III 10, PG 48, 647). Oczywiście, nie tylko w Kościele. Wystarczy wymienić «Kościół» i «kapłan», na którąkolwiek współczesną instytucję państwową i jej urzędników, a Chryzostomowa ocena będzie aktualna i dzisiaj” (s. 15). Dodaje też: „Uznałem, że będzie mi wybaczone, jeżeli Janowe słowo niekiedy ukryję pod współczesnym synonimem, chcąc tym sposobem ważną dewizę w życiu chrześcijańskiej politei doby antycznej przekazać współczesnym, zwłaszcza młodzieży” (s. 16).

Nie jest bez znaczenia, że książka została wydana niezwykle starannie i w atrakcyjnej szacie graficznej, co z pewnością jest zasługą Wydawnictwa Uniwersytetu Gdańskiego. Posiada też bardzo wysokie walory edytorskie. Jej układ jest przejrzysty, a wydrukowany tekst na papierze koloru écru jest dobrze czytelny. Warto zauważyć, że estetykę wydania uatrakcyjnają, umieszczone prawie po każdym bloku aforyzmów, finaliki nawiązujące do symboliki chrześcijańskiej z IV-VI w., odnajdywanej na zabytkach kultury materialnej. W publikacji znajdują się też ilustracje wydrukowane na papierze kredowym i wklejone do książki. Dzięki tej metodzie Czytelnik otrzymał trzy bardzo wysokiej jakości obrazy: na s. 2 znajduje się ilustracja z mozaiką z kościoła Hagia Sofia w Konstantynopolu przedstawiającą św. Jana Chryzostoma; na s. 10 znajduje się ilustracja z miniaturą z rękopisu Homilii Jana Złotoustego (Bibliothèque Nationale de France, Manuskrypt Coislin 79) przedstawiająca cesarza Nikifora III Botaniatę (ok. 1001-1081, cesarz od 1078) w towarzystwie św. Michała Archanioła i św. Jana Chryzostoma, który wręcza cesarzowi swe dzieło; na s. 242 znajduje się ilustracja

przedstawiająca marmurową kopię rzeźby Tyche z Antiochii (oryginał wykonany z brązu w III w. prz. Chrystuem).

Warto sięgnąć po lekturę aforyzmów Jana Chryzostoma ponieważ – jak pisze Autor i co potwierdza ich treść – „Po szesnastu wiekach są one nadal kierunkowskazem na drodze prowadzącej do chrześcijańskiej wspólnoty, przypomnieniem najważniejszych idei tam obowiązujących, ale, co także jest istotne, didaskalia i aforyzmy Jana Chryzostoma są wartością pozakonfesyjną” (s. 11).

ks. Piotr Szczur – Lublin, KUL

JAN CHRYZOSTOM, *Homilie panegiryczne o świętym Pawle*, przekład i wstęp Joanna Szwed-Kostecka, opracowanie ks. Arkadiusz Baron, Kraków 2015, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Papieskiego Jana Pawła II w Krakowie, ss. 96.

Nakładem Wydawnictwa Naukowego Uniwersytetu Papieskiego Jana Pawła II w Krakowie, jesienią 2015 roku ukazał się pierwszy całościowy przekład polski cyklu siedmiu panegiryków na cześć św. Pawła Apostoła (*De laudibus sancti Pauli Apostoli homiliae*; CPG 4344) autorstwa św. Jana Chryzostoma, wygłoszonych w Antiochii między rokiem 387 a 392 (por. H. Lietzmann, *Johannes Chrysostomos*, RE IX 1816) lub między 387 a 397 (A. Piédagnel, *Introduction*, w SCh 300, Paris 1982, 20). Tłumaczenie to zostało przygotowane przez mgr Joannę Szwed-Kostecką – doktorantkę z Wydziału Filologicznego Uniwersytetu Jagiellońskiego w Krakowie. Oparte jest ono na wydaniu krytycznym tekstu greckiego przygotowanym przez wybitnego znawcę twórczości Jana Chryzostoma Auguste Piédagnel: Jean Chrysostome, *Panégryrique de s. Paul*, Introduction, texte critique, traduction et notes par Auguste Piédagnel, SCh 300, Paris 1982. W tym miejscu warto dodać, że Auguste Piédagnel jest też autorem wydań krytycznych trzech katechez chrzcielnych Jana Chryzostoma: Jean Chrysostome, *Trois catéchèses baptismales*, Introduction, texte critique, traduction et notes par Auguste Piédagnel avec la collaboration de Louis Doutreleau, SCh 366, Paris 1990, 112-162 (*Ad illuminandos catechesis* 1; CPG 4460); s. 166-208 (*Catechesis de iuramento*; CPG 4461); s. 212-242 (*Catechesis ultima ad baptizandos*; CPG 4462) oraz katechez mistagogicznych Cyryla Jerozolimskiego: Cyrille de Jérusalem, *Catéchèses mystagogiques*, Introduction, texte critique, et notes de Auguste Piédagnel, traduction de Pierre Paris, SCh 126, Paris 1966, SCh 126bis 2009.

Omawiana publikacja składa się z dwóch zasadniczych części. W części pierwszej zamieszczono wstęp (s. 5-30) i bibliografię (s. 31-33), zaś w części drugiej zawarty jest polski przekład siedmiu Chryzostomowych homilii panegirycznych o św. Pawle (s. 37-93).

Wstęp zatytułowany *Struktura, genologia i treść „De laudibus sancti Pauli” świętego Jana Chryzostoma*, podzielony jest na cztery punkty. W pierwszym